

УДК 343.985

*О. А. Калганова, Т. М. Балицький***ПІДГОТОВЧІ ДІЇ ДО ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ**

Досягнення високого результату в розслідуванні та розкритті злочинів можливе лише за умови ефективного планування й організації як розслідування в цілому, так і кожної слідчої дії з використанням загальнотеоретичних положень і принципів НОП, науки управління та криміналістичних рекомендацій.

Ретельне планування проведення тієї або іншої слідчої дії значною мірою забезпечує тактику її провадження, сприяючи цілеспрямованості останньої та в підсумку, економії процесуальних засобів, оскільки дозволяє під час провадження однієї слідчої дії з'ясувати множинність обставин, необхідних для розслідування.

Основні правила планування, які розроблені криміналістикою, сприяють виконанню вимог закону до досудового слідства, зокрема – об'єктивності, повноти та всебічності.

Криміналістична наука визначає планування як один із найбільш важливих елементів тактичного забезпечення організації розслідування в цілому [1, с. 345].

Проведенню слідчого експерименту передують комплекс підготовчих заходів, здійснюваних слідчим після прийняття ним рішення про постановку тих або інших дослідів.

Теоретично спірним є питання про те, чи має прийняте слідчим рішення про провадження слідчого експерименту процесуальну форму, тобто чи виноситься про це спеціальна постанова, аналогічна до постанови про проведення обшуку, про обрання запобіжного заходу тощо.

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) такої вимоги не містить (ст. ст. 223, 240). Разом із тим, у ч. 6 ст. 240 КПК України передбачається, що про проведення слідчого експерименту слідчий, прокурор складає протокол згідно з вимогами КПК України. Крім того, у протоколі докладно викладаються умови й результати слідчого експерименту [2, с. 90, 99–100].

Р.С. Белкін та А.Р. Белкін вважають, що немає жодних підстав для виділення слідчого експерименту серед таких слідчих дій, як огляд, допит, пред'явлення для впізнання, провадження яких не потребує попереднього винесення постанови слідчим. Слідчий експеримент не є виключенням, тому не потребує й виключного порядку проведення [3, с. 42].

Ефективність результатів слідчої дії залежить від ретельності її підготовки. Підготовчі дії слідчого можна розділити на два етапи: підготовка до виїзду на місце проведення експерименту та безпосередньо на місці проведення відповідних дослідних дій.

На першому етапі слідчий повинен визначити мету експерименту: що саме потрібно з'ясувати шляхом його проведення, що є істотним для цієї події, які факти, яким способом і за яких умов підлягають перевірці. Ці дані можуть бути отримані з матеріалів досудового розслідування, результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій або поставати зі слідчих версій. Ретельне вивчення

цих матеріалів і даних дозволяє встановити місце, час та умови проведення слідчого експерименту, коло його учасників і роль кожного з них. Важливо визначити, які предмети будуть використовуватися під час його проведення [4].

При цьому КПК України (ч. 4 ст. 240) закріплює, що проведення слідчого експерименту допускається за умови, що при цьому не створюється небезпека для життя та здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, або оточуючих, не принижується їх честь і гідність, не завдається шкода [2, с. 99].

Водночас для проведення розглядуваної слідчої дії необхідні відповідні обов'язкові умови: а) отримані показання вимагають перевірки або уточнення; б) за допомогою інших слідчих дій це зробити неможливо; в) особа погоджується взяти участь у перевірці; г) ця особа запам'ятала обстановку та зможе впізнати й показати місце, про яке вона повідомила у своїх показаннях; ґ) обстановка на місці не зазнала змін, що перешкоджають упізнанню її допитаною особою [5, с. 309].

Крім того, підготовка експерименту вимагає деяких організаційних заходів. Необхідно вжити заходів із забезпечення охорони місця експерименту, відновити за можливості колишню обстановку, якщо вона була порушена, попередити власників відповідних приміщень про час передбачуваної процесуальної дії. У деяких випадках бажано попередньо ознайомитися з місцем проведення експерименту, щоб визначити найбільш доцільну розстановку його учасників і вид зв'язку між ними.

Після зв'язування всіх цих питань слідчий складає план експерименту, у якому передбачає місце й час його проведення; коло питань, які підлягають вирішенню; конкретних учасників, роль і місце кожного; зміст дослідних дій, їх послідовність і можливі варіанти; заходи щодо забезпечення явки учасників; предмети й матеріали, необхідні для експерименту; заходи щодо відновлення порушеної обстановки на місці його проведення; необхідні науково-технічні засоби та засоби зв'язку; заходи безпеки [4].

О.Я. Баєв вважає, що перед проведенням слідчого експерименту недостатньо тільки рішення про його проведення та складання плану проведення. Слідчий повинен скласти сценарій слідчого експерименту: де, ким та які дослідні дії будуть проводитись, участь у них учасників, які засоби фіксації будуть використані тощо [6, с. 188–189].

Результати анкетування слідчих прокуратури й МВС України показують, що доцільними елементами підготовки до перевірки показань на місці, на думку респондентів, є такі: 1) попередній допит особи, чиї показання перевірятимуться, з метою одержання детальної інформації про обстановку й пов'язані з нею обставини події (назвали його 92,7% опитаних); 2) вивчення матеріалів кримінальної справи (75,3% опитаних); 3) підготовка допоміжних засобів (манекен, трафарети, макети предметів тощо) (63,3% опитаних); 4) підготовка технічних засобів (59,3% опитаних); 5) добір допоміжно-технічного персоналу (58% опитаних); 6) добір учасників слідчої дії (57,3% опитаних); 7) підготовка транспортних засобів (56,7% опитаних); 8) допити інших очевидців та учасників події (43,3% опитаних); 9) забезпечення безпеки під час проведення перевірки показань на місці (41,3% опитаних); 10) складання плану слідчої дії (38,7% опитаних); 11) одержання інформації про обстановку місця, де передбачається провести перевірку показань, – плану,

схеми місця події тощо (31,3% опитаних); 12) вибір місця збору учасників слідчої дії (28,7% опитаних); 13) проведення оперативно-розшукових заходів із метою отримання додаткової інформації про обстановку й обставини події (14% опитаних); 14) попередній огляд території (приміщення), де передбачається провести цю слідчу дію (9,3% опитаних слідчих) [7, с. 94–95].

Визначення змісту та способу проведення дослідів – найважливіша складова в підготовчій роботі слідчого. Це планування експерименту.

Слідчий повинен передбачити всі можливі варіанти дослідів, мету кожного з них, їх послідовність. Порушення необхідної послідовності може призвести до того, що експеримент у цілому не досягне мети.

Визначаючи час проведення експерименту, потрібно, вирішити, по-перше, коли, на якому етапі розслідування доцільно провести експеримент, по-друге, у який час доби проводити його. Хронологічний момент, коли буде проводитися слідчий експеримент, визначається ходом розслідування [3, с. 42–48].

Після прибуття на місце проведення експерименту, до його початку слідчий з'ясовує, чи змінена обстановка та чи є необхідність її реконструювати; реконструює обстановку в разі необхідності; за необхідності фотографує місце проведення експерименту чи реконструйовану обстановку; встановлює сигнали та засоби зв'язку між учасниками експерименту; відшукує понятних; інструктує всіх учасників експерименту про місце, дії, які необхідно здійснити; організує охорону місця проведення слідчого експерименту тощо.

Разом із тим окремі автори вважають, що викликає певний сумнів виокремлення як елемента вирішення питання про безпеку. На їх думку, вирішення питання про безпеку є не етапом підготовки до слідчого експерименту, а швидше вимогою, що ставиться до слідчої дії [1, с. 348].

Особливої уваги заслуговує питання про інструктаж учасників експерименту. Як правило, перед слідчим виникає питання про те, у яких межах кожна категорія учасників експерименту повинна бути ознайомлена зі змістом майбутніх дослідів, зі своїми обов'язками під час проведення слідчого експерименту.

Немає сумніву, що всі учасники експерименту повинні чітко уявляти, де вони знаходитимуться під час дослідів. Безперечно також те, що фахівці, які беруть участь в експерименті, і поняті мають бути обізнані про всі задуми слідчого та ознайомлені з метою експерименту.

Зі змістом дослідів ці особи мають бути ознайомлені в тих межах, у яких останнє потрібне для того, щоб ця особа могла взяти участь в експерименті. Це питання швидше тактичне, ніж організаційне, і під час його вирішення потрібно керуватися тим, яке значення має для результатів експерименту знання його учасниками того, що станеться в них на очах або за їх участю, коли це станеться.

Це питання тісно пов'язане з питаннями про підготовленість учасників експерименту до того, що повинна статися певна подія, і про значення такої підготовленості для результатів експерименту.

На думку Р.С. Белкіна та А.Р. Белкіна, учасникам експерименту (щодо встановлення можливості спостереження, сприйняття якого-небудь факту, явища), від яких залежать його результати, зміст дослідів повинен повідомлятися

в найзагальнішій формі. Так само потрібно вчиняти й під час проведення експерименту щодо встановлення можливості здійснення якої-небудь дії, якщо ця дія повинна статися несподівано [3, с. 42–48].

В.В. Негребецький вважає, що поняття «інструктаж» бажано наповнити новим змістом. Терміном «інструктаж» необхідно охоплювати не лише технічну сторону підготовки до слідчої дії, тобто інформування учасників про те, що саме вони повинні робити й у який спосіб. Перевірка та уточнення відомостей заснована на специфічному методі отримуваної інформації – методі зіставлення, має достатньо складну структуру одержуваної інформації. Учасникам перевірки належить розуміти, яким чином вона буде відбуватися та яка інформація може бути отримана під час її проведення [7, с. 101].

Говорячи про доцільність знання учасниками перевірки показань суті обставин, що перевіряються, зазначимо, що це повинно стосуватись, зокрема, поняття, спеціаліста, яким варто пояснити, які саме відомості будуть перевірятися й на що вони повинні звертати увагу під час слідчої дії. Зі спеціалістом, який буде використовувати фотозйомку або відеозапис, важливо визначитися щодо сигналів, відповідно до яких він буде починати чи припиняти фотозйомку або відеозапис. Допоміжним учасникам потрібно пояснити, які роботи будуть проведені й у якій послідовності. Оперативних працівників, які забезпечуватимуть охорону й порядок на місці проведення слідчої дії, треба теж проінформувати про її послідовність, передбачуваний маршрут, а також з'ясувати з ними, яким чином будуть забезпечуватися охорона й порядок на місці перевірки показань підозрюваного.

Якщо в цій слідчій дії бере участь перекладач, необхідно йому вказати на важливість синхронного перекладу. Ця вимога має особливе значення. Наприклад, особа, показання якої перевіряються, у перебігу слідчої дії жестикулює, демонструє дії, показує окремі об'єкти, одночасно пояснює їх значення й роль у розслідуваній події. Якщо переклад буде відставати від пояснень, то учасники не встигатимуть стежити за перебігом слідчої дії, тому деякі важливі деталі можуть виявитися незрозумілими, унаслідок чого може виникнути небезпека хибно го та перекрученого сприйняття пояснень і дій підозрюваного [7, с. 102–103].

Типова помилка, яку допускають у слідчій практиці, – це недбалий, поверхневий інструктаж учасників експерименту, внаслідок чого вони діють несистемно й довільно.

Ми підтримуємо позицію О.К. Чернецького щодо основних елементів підготовчих дій до проведення слідчого експерименту, а саме:

- 1) визначення мети слідчого експерименту;
- 2) вивчення матеріалів справи;
- 3) визначення часу, місця та обстановки слідчого експерименту;
- 4) підготовка науково-технічних, сигнальних та транспортних засобів; засобів зв'язку та фіксації;
- 5) підготовка предметів, знарядь, засобів та речових доказів;
- 6) визначення змісту та послідовності дослідів (дослідних дій);
- 7) визначення процесуальних правил (визначення кола осіб, які будуть брати участь), а саме: а) питання про поняття та їх кількість; б) питання залучення

спеціаліста, експерта; в) питання доцільності участі свідків, які спостерігали події, явища, дії, що перевіряються; г) питання доцільності участі підозрюваного, обвинуваченого або потерпілого; д) питання доцільності участі осіб, показання яких перевіряються;

8) прогнозування дослідних дій, результатів, а також моделювання кінцевих висновків у вигляді версій;

9) складання письмового плану.

Позитивним є те, що значення того чи іншого із запропонованих елементів може бути різним, проте кожен з елементів потребує врахування, аналізу слідчим під час підготовки до проведення слідчого експерименту [1, с. 348–349].

Таким чином, розглядаючи підготовчий етап слідчого експерименту, можна констатувати, що крім типових рекомендацій із визначення цілей, послідовності, учасників та інших моментів проведення відповідної слідчої дії мають місце й інші елементи, які в окремих випадках носять спірний характер як із кримінально-процесуальної, так і з тактичної точок зору.

На підготовчому етапі знаходять своє відображення як загально-тактичні рекомендації, що стосуються більшості слідчих дій, так і специфічні, зумовлені правовою та тактичною природою слідчого експерименту.

Отже, підготовчий етап можна розглядати як створення технічних, психологічних і тактичних умов для досягнення результативності в проведенні відповідної слідчої дії.

Література

1. Чернецький О.К. Підготовка до проведення слідчого експерименту / О.К. Чернецький // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2011. – Том 24 (63). – № 1. – С. 345–350.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : станом на 18 січня 2013 р. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 290 с.
3. Белкин Р.С., Эксперимент в уголовном судопроизводстве : [методическое пособие] / Р.С. Белкин, А.Р. Белкин. – М. : НОРМА – ИНФРА-М, 1997. – 160 с.
4. Криминалистика : [учебник для студ. высш. учеб. завед.] / под редакцией Е.П. Ищенко. – М. : Юристъ, 2000. – 751 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bibliotekar.ru/criminalistika-1/index.htm>.
5. Криминалистика : [учебник] / [И.Ф. Герасимов, Л.Я. Драпкина, Е.П. Ищенко и др.] ; под ред. И.Ф. Герасимова, Л.Я. Драпкина. – М. : Высшая школа, 1994. – 528 с.
6. Баев О.Я. Тактика следственных действий : [учебное пособие] / О.Я. Баев. – Воронеж : НПО «Модэк», 1995. – 224 с.
7. Негребецький В.В. Перевірка показань підозрюваного на місці: тактика і психологія : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / В.В. Негребецький ; Нац. юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2005. – 197 с.

Анотація

Калганова О. А., Балицький Т. М. Підготовчі дії до проведення слідчого експерименту. – Стаття.

У статті розглядаються основні елементи підготовчих дій до проведення слідчого експерименту, як на етапі підготовки до виїзду на місце проведення експерименту, так і безпосередньо на місці до проведення відповідних дослідних дій.

Ключові слова: слідчий експеримент, планування, слідча дія, розслідування злочинів, Кримінальний процесуальний кодекс України.

Аннотація

Калганова Е. А., Балицкий Т. Н. Подготовительные действия к проведению следственного эксперимента. – Статья.

В статье рассматриваются основные элементы подготовительных действий к проведению следственного эксперимента, как на этапе подготовки до выезда на место проведения эксперимента, так и непосредственно на месте проведения соответствующих исследовательских действий.

Ключевые слова: следственный эксперимент, планирование, следственное действие, расследование преступлений, Уголовный процессуальный кодекс Украины.

Summary

Kalaganova E. A., Balytsky T. N. Preparatory actions for realization of investigative experiment. – Article.

In article basic elements of preparatory actions for realization of investigative experiment, as at a preparation stages before departure on an experiment venue, and directly on a venue of the corresponding research actions are considered.

Key words: investigative experiment, planning, investigative action, investigation of crimes, Criminal procedural code of Ukraine.

УДК 342.951:351.82

І. В. Коруля

ПОНЯТТЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ПРАЦІВНИКІВ МІЛІЦІЇ ЯК НЕОБХІДНОЇ УМОВИ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сучасне суспільство не може нормально функціонувати й розвиватися поза державою, незалежно від її цілеспрямованого впливу на розвиток найважливіших суспільних відносин. Побудова в Україні громадянського суспільства та курс на розвиток і зміцнення правової держави вимагають нових підходів до професійної підготовки персоналу органів внутрішніх справ, зокрема міліції, і потребують переорієнтації силової діяльності на встановлення партнерських стосунків із громадянами, налагодження для них системи консультативної допомоги. Слід пам'ятати, що вирішити ці та інші нагальні завдання можуть лише висококваліфіковані професіонали, які мають не лише відповідні знання, вміння, навички професійної діяльності, а й таку мотивацію та самосвідомість, що потребують ставлення до людини як до найвищої цінності. Чинне законодавство надає працівникам міліції значне коло повноважень щодо застосування примусових заходів у ході виконання своїх завдань, що у свою чергу передбачає для працівників правоохоронних органів підвищені вимоги до фізичних, розумових, психологічних, професійно-етичних та інших якостей, які потребують належним чином обґрунтованої, врегульованої правовими нормами системи їх професійної підготовки.

Саме необхідність у професіональних кадрах та спеціалізація співробітників міліції пов'язана з низкою об'єктивних і суб'єктивних факторів. На жаль, для міліції в Україні на сьогодні притаманні такі недоліки, які потрібно поступово усувати, а саме: некомплект персоналу, постійний відтік кадрів; недостатня матеріальна забезпеченість і соціальна захищеність; слабкі навички роботи, погано навчені співробітники; нераціональне використання кадрового потенціалу.